

ROCZNIK TOMISTYCZNY  
8 (2019)

ROCZNIK TOMISTYCZNY  
8 (2019)

ΘΩΜΙΣΜΟΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ  
ANNARIUS THOMISTICUS  
THOMISTIC YEARBOOK  
THOMISTISCHES JAHRBUCH  
ANNUAIRE THOMISTIQUE  
ANNUARIO TOMISTICO  
TOMISTICKÁ ROČENKA

ROCZNIK TOMISTYCZNY  
8 (2019)

Naukowe Towarzystwo Tomistyczne  
WARSZAWA

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Michał Zembrzuski (sekretarz / secretary), Magdalena Płotka (zastępca redaktora naczelnego / deputy editor), Dawid Lipski, Natalia Herold (internet), Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk (redaktor naczelny / editor-in-chief)

RADA NAUKOWA / SCIENTIFIC COUNCIL:

Adam Wielomski, Stanisław Wielgus, Antoni B. Stępień, Sławomir Sobczak, Arkady Rzegocki, Andrzej Maryniarczyk, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Mieczysław Gogacz, Pavol Dancák, Paul J. Cornish, Mehmet Zeki Aydin, Artur Andrzejuk, Anton Adam.

RECENZENCI / REVIEWERS

Antoni B. Stępień, Karolina Ćwik, Paul J. Cornish, Tomasz Pawlikowski, Marie-Dominique Goutierre, Piotr Mazur, Grzegorz Hołub, Andrzej Jonkisz, Marek Prokop, Mikołaj Krasnodębski, Piotr Roszak, Henryk Anzulewicz, Piotr Jaroszyński, Imelda Chłodna-Błach

REDAKCJA JĘZYKOWA / LANGUAGE EDITORS

Elżbieta Pachciarek (j. polski), Bernice McManus-Falkowska, Ewa A. Pichola, Magdalena Płotka (j. angielski), Christel Martin, Iwona Bartnicka (j. francuski), Adam M. Filipowicz, Michał Zembrzuski (greka, łacina)

PROJEKT OKŁADKI

Mieczysław Knut

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Maciej Głowacki

© Artur Andrzejuk / Naukowe Towarzystwo Tomistyczne (wydawca / editor)

Warszawa 2019

ISSN 2300-1976

Rocznik Tomistyczny ukazuje się dzięki pomocy Jacka Sińskiego

Redakcja Rocznika Tomistycznego

ul. Klonowa 2/2

05-806 Komorów POLSKA

[www.roczniktomistyczny.pl](http://www.roczniktomistyczny.pl)

e-mail: [redakcja@roczniktomistyczny.pl](mailto:redakcja@roczniktomistyczny.pl)

Druk i dystrybucja:

WYDAWNICTWO von borowiecky

05-250 Radzymin

ul. Korczaka 9E

tel./fax (0 22) 631 43 93,

tel. 0 501 102 977

[www.vb.com.pl](http://www.vb.com.pl) e-mail: [ksiegnia@vb.com.pl](mailto:ksiegnia@vb.com.pl)

WYDAWNICTWO  
von borowiecky

# Spis treści

Od Redakcji.....	11
Richard Fafara Ideologia i filozofia arystotelesowska.....	13
Mieczysław Gogacz La vérité, fondement de l'éthique.....	23
Peter A. Redpath Why Western Catholic Higher Education Needs to Recover Its Soul.....	31
Dawid Lipski Nauczanie etyki w szkołach podstawowych – kilka uwag.....	37

## Rozprawy i artykuły

Marek P. Prokop Wpływ filozofii Awicenny na metafizykę Tomasza z Akwinu. Przegląd źródeł i opracowań.....	47
Magdalena Płotka Hylemorficzna jedność radości: ujęcie Awicenny i św. Tomasza z Akwinu.....	61
Andrzej T. Kubanowski The Elements of Thomas Aquinas' Theology of the Church in his <i>Commentary on Letter to Ephesians</i> .....	73
Marian Kowalski Die Architektur der Summa theologiae des Thomas von Aquin.....	87
Marcin Trepczyński The Aquinas's paths of thinking about predestination in the <i>Summa Theologiae</i> .....	103
Michał Zembrzowski Poznanie Adama i wiedza Chrystusa a intelekt możliwościowy i czynny. Ujęcie Tomasza z Akwinu.....	123
Marcin Sieńkowski Koncepcja intelektu a rozumienie wiary. Zestawienie poglądów Tomasza z Akwinu, Immanuela Kanta i Augusta Comte'a.....	139
Artur Andrzejuk Antropologiczne podstawy etyki.....	157
Tomasz Ćwiertniak Tomizm egzystencjalny Mieczysława A. Krąpca a tomizm konsekwentny Mieczysława Gogacza. Ku analizie porównawczej.....	173
Marian Kryk Ojciec Jacek Woroniecki: Filozoficzne źródła i konsekwencje Rewolucji Francuskiej.....	197
Marcin Karas Filozofia tomistyczna w środowiskach integrizmu katolickiego w Polsce.....	215

Izabella Andrzejuk	
<b>Patriotyzm w etyce tomistycznej</b> .....	229
Marcin Worek	
<b>Wyznaczniki realizmu filozoficznego w rozumieniu M.A. Krąpca i É. Gilsona</b> .....	241
Kacper K. Sakowicz	
<b>Spór o koncepcję życia. Polemika Mieczysława A. Krąpca z Kazimierzem Kłósakiem</b> .....	257
Ewa Agnieszka Pichola	
<b>Dietrich von Hildebrand's Correction of the Teaching on the End of Catholic Marriage</b> .....	275

## Edycje i tłumaczenia

Marek Prokop	
<b>Al-Kindi, <i>Pismo o intelekcie</i>. Wprowadzenie do przekładu z języka arabskiego</b> .....	297
Michał Zembrzusi	
<b>Al-Kindi, <i>O intelekcie</i>. Wprowadzenie do przekładu z języka łacińskiego</b> .....	301
Al-Kindi	
<b><i>Risala fīl-'Aql</i></b> .....	308
Al-Kindi	
<b><i>Pismo o intelekcie</i> (tłum. Marek P. Prokop)</b> .....	308
Al-Kindi	
<b><i>De intellectu (et intellecto)</i> (tłum na łac. Dominik Gundissalvi?)</b> .....	309
Al-Kindi	
<b><i>O intelekcie (i tym, co poznane intelektualnie)</i> (tłum. Michał Zembrzusi)</b> .....	309

## Sprawozdania i recenzje

Natalia Herold	
<b>Działalność Naukowego Towarzystwa Tomistycznego w roku akademickim 2018-2019</b> .....	323
Izabella Andrzejuk	
<b>Konferencja „Tomizm konsekwentny” z okazji 92. urodzin prof. Mieczysława Gogacza 17 listopada 2018</b> .....	339
Krzysztof Kalka	
<b>Recenzja: Urszula Wolska, <i>Człowiek rzecz czy osoba?</i> Wydawnictwo von borowiecky, Radzymin 2017, stron 331</b> .....	343
Maciej Nowak	
<b>Recenzja: Paweł Rojek, <i>Tropy i uniwersalia. Badania ontologiczne</i>, Wydawnictwo Naukowe Semper Warszawa 2019, stron 296</b> .....	347

Stanisław Janeczek Mieczysław Gogacz – filozof klasyczny. Recenzja: A. Andrzejuk, D. Lipski, M. Płotka, M. Zembrzuski, <i>Mieczysław Gogacz</i> , red. A. Andrzejuk, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie 2019, stron 236; toż w wersji angielskiej, tamże, stron 245 .....	353
Jerzy Tupikowski Recenzja: M.T. Handzel, <i>Teoria poznania samego siebie Hryhorija Sawycza Skoworody</i> , Głogów-Kraków: Theos – Logos 2019, stron 200 .....	361
Nota o autorach.....	365



# Table of Contents

Editorial.....	11
Richard Fafara Ideology and Aristotelian philosophy.....	13
Mieczysław Gogacz The truth as a basis for ethics.....	23
Peter A. Redpath Why Western Catholic Higher Education Needs to Recover Its Soul.....	31
Dawid Lipski Teaching of ethics in primary schools – a few remarks.....	37

## Dissertations and Articles

Marek P. Prokop Influence of Avicenna's philosophy on the metaphysics of Thomas Aquinas. Review of sources and studies.....	47
Magdalena Płotka Hylomorphic unity of joy: Avicenna's and Thomas Aquinas's accounts.....	61
Andrzej T. Kubanowski The Elements of Thomas Aquinas' Theology of the Church in his <i>Commentary on Letter to Ephesians</i> .....	73
Marian Kowalski The Architecture of Thomas Aquinas's <i>Summa theologiae</i> .....	87
Marcin Trepczyński The Aquinas's paths of thinking about predestination in the <i>Summa Theologiae</i> .....	103
Michał Zembrzuski The Cognition of Adam and Knowledge of Christ in the Context of Potential and Agent Intellect.....	123
Marcin Sieńkowski The conception of the intellect and the understanding of faith. A juxtaposition of the views of Thomas Aquinas, Immanuel Kant and Auguste Comte.....	139
Artur Andrzejuk Anthropological foundations of ethics.....	157
Tomasz Ćwiertniak The Existential Thomism of Mieczysław A. Krąpiec and Consequential Thomism of Mieczysław Gogacz. Perspectives for Comparative Analysis.....	173
Marian Kryk Father Jacek Woroniecki: Philosophical sources and consequences of the French Revolution.....	197
Marcin Karas Thomism in Polish Roman Catholic Integristic movement today.....	215

Izabella Andrzejuk	
<b>Patriotism in thomistic ethics</b> .....	229
Marcin Worek	
<b>Determinants of philosophical realism according to Étienne Gilson and Mieczysław Albert Krąpiec</b> .....	241
Kacper K. Sakowicz	
<b>A dispute about the concept of life. Discussion of Mieczysław A. Krąpiec with Kazimierz Kłósak</b> .....	257
Ewa Agnieszka Pichola	
<b>Dietrich von Hildebrand's Correction of the Teaching on the End of Catholic Marriage</b> .....	275

### Editions and Translations

Marek Prokop	
<b>Al-Kindi, <i>On intellect. Introduction to the Arabic translation</i></b> .....	297
Michał Zembrzuski	
<b>Al-Kindi, <i>On intellect. Introduction to the Latin translation</i></b> .....	301
Al-Kindi	
<b><i>Risala fīl-'Aql</i></b> .....	308
Al-Kindi	
<b><i>On intellect</i> (trans. Marek P. Prokop)</b> .....	308
Al-Kindi	
<b><i>De intellectu (et intellecto)</i> (trans. from Latin by Dominic Gundissalvi?)</b> .....	309
Al-Kindi	
<b><i>On intellect (and what is intellectually cognized)</i> (trans. Michał Zembrzuski)</b> .....	309

### Reports and Reviews

Natalia Herold	
<b>Activities of the Scientific Thomistic Society in the academic year 2018-2019</b> .....	323
Izabella Andrzejuk	
<b>„Consequential Tomism” conference on the occasion of the 92nd birthday of prof. Mieczysław Gogacz November 17, 2018</b> .....	339
Krzysztof Kalka	
<b>Rev.: Urszula Wolska, <i>Człowiek rzecz czy osoba?</i> Wydawnictwo von borowiecky, Radzymin 2017, pages 331</b> .....	343
Maciej Nowak	
<b>Rev.: Paweł Rojek, <i>Tropy i uniwersalia. Badania ontologiczne</i>, Wydawnictwo Naukowe Semper Warszawa 2019, pages 296</b> .....	347

Stanisław Janeczek	
Mieczysław Gogacz – filozof klasyczny. Review: A. Andrzejuk, D. Lipski, M. Płotka, M. Zembrzuski, <i>Mieczysław Gogacz</i> , ed. A. Andrzejuk, Cracow: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum in Cracow 2019, pages 236; English version, <i>ibidem</i> , pages 245 .....	353
Jerzy Tupikowski	
Review: M.T. Handzel, <i>Teoria poznania samego siebie Hryhorija Sawycza Skowrody</i> , Głogów-Cracow: Theos – Logos 2019, pages 200 .....	361
Note about authors .....	421

Al-Kindī - *Risāla fīl-ʿAql*

## الكندى فى العقل

بسم الله الرحمن الرحيم  
العزة لله

رسالة أبى يوسف يعقوب بن إسحق الكندى فى العقل

فهّمك الله النافعات، وأسعدك فى دار الحياة ودار الممات!

فهّمْتُ الذى سألت من رسم قول فى العقل، موجز خبرى،  
على رأى المحمودين من قداماء اليونانيين؛ ومن أحمدهم  
أرسطالس ومعلمه فلاطون الحكيم، إذ كان حاصل قول  
أفلاطون فى ذلك قول تلميذه أرسطالس؛

فلنقل فى ذلك على السبيل الخبرى، فنقول: إن رأى  
أرسططاليس فى العقل

أن العقل على أنواع أربعة:  
الأول منها العقل الذى بالفعل أبدأ؛  
والثانى العقل الذى بالقوة، وهو للنفس؛

والثالث العقل الذى خرج فى النفس من القوة إلى الفعل؛

والرابع العقل الذى نسميه الثانى.

وهو يمثل العقل بالحس لقرب الحس من الحى وعمومه  
له أجمع؛ فإنه يقول إن الصورة صورتان: أما إحدى  
الصورتين فالهولانية؛ وهى الواقعة تحت الحس؛ وأما  
الأخرى فالتى ليست بذات هيولى، وهى الواقعة تحت

Al-Kindi, *Pismo o intelekcie*<sup>1</sup>

Tłumaczenie: Marek P. Prokop

W imię Boga Litościwego, Miłosiernego  
W Bogu Wszzechmoc<sup>2</sup>

**Pismo Abû Yûsuf Ya 'qûb ibn Ishaq al-Kindî'ego o intelekcie**<sup>3</sup>

Niech Bóg ci pomoże zrozumieć wszystko co jest pożyteczne, niech cię uczyni szczęśliwym w domu życia i w domu śmierci.

Zrozumiałem, że prosiłeś mnie, bym napisał krótki traktat o intelekcie, zwiążłą myśl tych, których chwali się wśród starożytnych Greków. A wśród nich wychwalani są Arystoteles i jego mistrz Platon Mędrzec. W rzeczy samej Platon i jego uczeń Arystoteles mieli tę samą koncepcję w tym temacie.

A więc przedstawię ten problem opisując go. Oto co myśli Arystoteles o intelekcie.

Według niego są cztery rodzaje:

- pierwszy to intelekt zawsze w akcji<sup>4</sup>,
- drugi to ten, który jest w możliwości<sup>5</sup> i należy do duszy,
- trzeci to intelekt, który w duszy przeszedł z możliwości do aktu,
- czwarty intelekt, który nazywamy «wtóry»<sup>6</sup>.

On porównuje intelekt do zmysłu, gdyż zmysł bliższy jest żyjącemu, a to jest szersze i dla niego powszechniejsze<sup>7</sup>. Mówi, że są dwie formy<sup>8</sup>: jedna z form

## Al-Kindi – *De intellectu (et intellecto)*

Tłumaczenie łacińskie - Dominik Gundissalvi(?)<sup>51</sup>

1. Intellexi quod quaeris [scilicet] scribi tibi sermonem brevem de intellectu [et intellectu], secundum sententiam Platonis et Aristotelis. Sed sententia eorum est, quod intellectus est secundum quatuor species. Prima est intellectus qui semper est in actu. Secunda est intellectus qui in potentia est in anima. Tertia est intellectus cum exit in anima de potentia ad effectum. Quarta est intellectus quem vocamus demonstrativum, et hunc intellectum assimilavit Aristoteles sensui, propter propinquitatem sensus ad veritatem et quia communicat cum ea omnino<sup>52</sup>.

2. Dixit enim Aristoteles, quod forma est duae formae. Quarum una est habens materiam, et illa est quae subiacet sensui; et altera est illa quae non habet materiam et illa est quae subiacet intellectui. Et illa est specialitas rerum et id quod est supra eam [scilicet generalitas rerum].

3. Et forma quidem, quae est in materia, actu est sensata; quoniam si non esset actu sensata, non caderet sub sensu. Cum quae apprehendit eam anima, tunc ipsa est in anima. Sed non apprehendit eam nisi quia ipsa prius erat in anima in potentia. Cum igitur apprehendit eam anima, fit in anima in effectum. Non est

## Al-Kindi – *O intelekcie (i tym, co poznane intelektualnie)*

Tłumaczenie polskie – Michał Zembrzuski

1. Zrozumiałem, że prosisz mnie, bym napisał Tobie krótką wypowiedź na temat intelektu [i tego, co poznane intelektualnie], zgodnie ze zdaniem Platona i Arystotelesa. Ich zdanie jest takie, że istnieją cztery postacie intelektów. Pierwszy jest intelektem, który jest zawsze w akcie. Drugi jest intelektem, który jest w możności w duszy. Trzeci jest intelektem, który powstaje w duszy, gdy przechodzi z możności do aktu. Czwarty jest intelektem, którego nazywamy ukazującym (wyjaśniającym), i ten intelekt Arystoteles porównywał do zmysłu, ze względu na pokrewieństwo zmysłu w odniesieniu do prawdy i ponieważ przez niego łączy się ze wszystkim.

2. Arystoteles mówił, że forma może być rozumiana dwojako. Pierwszą formą jest ta, która ma materię i podpada pod zmysł. Drugą jest ta, która nie ma materii i podlega intelektowi. I to ona jest szczególną właściwością rzeczy i tym, co jest ponad pierwszą [mianowicie powszechnej własności rzeczy].

3. Forma, która jest w materii, jest poznawana zmysłowo w akcie; gdyby bowiem nie była poznawalna zmysłowo w akcie, nie podpadałaby pod poznawanie zmysłu. Gdy więc zostaje spostrzeżona przez duszę, znajduje się ona wówczas w duszy. Nie przyjmuje jej jednak inaczej niż w ten sposób, że dusza wo-

العقل، وهي نوعية الأشياء وما فوقها؛

فالصورة التي في الهيولى هي التي بالفعل محسوسة، لأنها لو لم تكن بالفعل محسوسة لم تقع تحت الحس؛ فإذا أفادتها النفس فهي في النفس؛ وإنما تفيدها النفس، لأنها في النفس بالقوة فاذا باشرتها النفس صارت في النفس بالفعل؛ وليس تصير في النفس كالشيء في الوعاء ولا كالمثال في الجرم، لأن النفس ليست بجسم ولا متجزئة؛ فهي في النفس والنفس شيء واحد، لا غير ولا غيرية لغيرية المحمولات.

وكذلك أيضًا القوة الحاسة ليست هي شيئاً غير النفس؛ ولا هي في النفس كالعضو في الجسم، بل هي النفس، وهي الحاس

وكذلك الصورة المحسوسة ليست في النفس لغير أو غيرية؛ فاذن المحسوس في النفس هو الحاس، فأما الهيولى فإن محسوسها غير النفس الحاسة فاذن من جهة الهيولى المحسوس ليس هو الحاس

وكذلك يمثل العقل؛ فان النفس إذا باشرت العقل، أعنى الصور التي لا هيولى لها ولا فنطاسياً، [و] اتحدت بالنفس، أعنى أنها كانت موجودة في النفس بالفعل، وقد كانت قبل ذلك لا موجودة فيها بالفعل، بل بالقوة، فهذه الصورة التي لا هيولى لها ولا فنطاسيا هي العقل

jest w materialności<sup>9</sup> i podpada pod zmysły, a druga, która nie ma w istocie<sup>10</sup> materii, ona podpada pod intelekt<sup>11</sup>; a to jest specyfika<sup>12</sup> rzeczy<sup>13</sup>.

Natomiast forma, która znajduje się w materii<sup>14</sup>, ona jest zmysłowa w akcie; gdyby nie była zmysłowa w akcie, nie podpadałaby pod zmysł, kiedy dusza ją przyjęła<sup>15</sup>, ona pozostaje w duszy. A gdy dusza ją przyjmuje, to znaczy, że ona była w duszy w możliwości. A gdy dusza ją ujęła<sup>16</sup>, ona weszła do duszy w akcie. Ale nie wchodzi do duszy jak jakaś rzecz do wazonu, ani jak jakiś kształt do masy<sup>17</sup>. Dusza nie jest ciałem<sup>18</sup> i nie ma w niej żadnych części<sup>19</sup>. Ta forma w duszy i dusza są jedną, tą samą rzeczą, a nie różnymi rzeczami. Nie ma między nimi odmienności<sup>20</sup> z powodu odmienności przypadłości.

Tak samo możność zmysłowa nie jest niczym innym jak duszą. Ona nie jest w duszy jak jakiś organ w ciele. Przeciwnie, ona jest duszą i jest tym, co odczuwa zmysłowo.

Tak samo forma zmysłowa nie jest w duszy czymś innym lub zróżnicowaniem; i tak zmysłowość jest w duszy tym, co odczuwa. Lecz gdy chodzi o materię, to co w niej zmysłowe jest inne od odczuwającej duszy. Więc ze względu na materię zmysłowość nie jest odczuwaniem<sup>21</sup>.

Tak samo porównuje intelekt. Dusza aktywizuje<sup>22</sup> intelekt, to znaczy formy<sup>23</sup>, które bez materii i bez obrazów<sup>24</sup>, łączą się z duszą,<sup>25</sup> czyli one w duszy są bytujące<sup>26</sup> w akcie. One już tam były, ale

autem in anima sicut aliquid in vase, nec sicut caelatura in corpore; quoniam anima non est corpus nec circumscripta. Est igitur in anima, et anima est res una, quae est ipsa, non aliud ab ipsa; nec etiam alia alietate preadicatorum<sup>53</sup>.

4. Similiter etiam virtus sentiens non est nisi in anima; sed non est in anima ut membrum in corpore, sed est ipsa anima, et ipsa est sentiens, similiter forma sensati non est in anima ut aliud vel alterum. Sensatum igitur in anima est sentiens secundum est in anima, sicut dixit Aristoteles. Sed sensatum virtutis materialis est praeter animam sentientem. Secundum igitur quod est in materia, sensatum non est sentiens<sup>54</sup>.

5. Et similiter exemplificavit Aristoteles intellectum, scilicet quod anima cum apprehendit intellectum, scilicet formam, quae non habet materiam nec phantasiam, et unitur cum anima, tunc est anima in effectu quae non erat antea in anima in effectu sed in potentia. Haec igitur forma, quae iam materiam non habet nec phantasiam, est intellectus adeptus animae ab intelligentia prima, quae est specialitas rerum, quae est in actu semper. Haec autem non fit attribuens nisi animae adeptae ad recipiendum, quoniam anima in potentia est intelli-

bec niej była wcześniej w możności. Skoro więc spostrzega ją dusza, powstaje ona w duszy w akcie. Nie jest bowiem w duszy tak, jak coś w naczyniu, ani tak jak rzeźba w ciele – ze względu na to, że dusza ani nie jest ciałem, ani nie jest przez nie ograniczona. Forma ta jest więc w duszy, a dusza będąc jedną rzeczą, którą jest ona, nie jest inna od formy, nawet [nie jest] inna odmiennością kategorii.

4. Podobnie również władza poznająca zmysłowo nie jest gdzieś indziej jak w duszy, lecz nie jest w duszy jak organ w ciele, ale jest samą duszą i ona jest spostrzegającą, podobnie forma zmysłowo spostrzegana nie jest w duszy jako odrębna lub jako inna. To, co poznane zmysłowo jest więc w duszy poznającej zmysłowo według tego, że jest w duszy, jak powiedział Aristoteles. Jednak to, co poznane władzą materialną, jest poza duszą zmysłowo poznającą. Wedle tego, że forma jest w materii, to, co poznane zmysłowo, nie jest poznającym zmysłowo.

5. I podobnie za pomocą tego przykładu Aristoteles wyjaśnił to, co jest poznane intelektualnie, mianowicie że dusza, gdy uzyskuje to, co poznane intelektualnie, mianowicie formę, która nie ma materii, ani wyobrażenia, a jednoczy się z duszą, wówczas jest duszą w akcie, a [przecież] nie była ona wcześniej w duszy w akcie, lecz w możności. Ta zaś forma, która od razu nie ma materii ani wyobraźni, jest intelektem przez duszę nabytym od inteligencji pierwszej, która jest szczególną własnością rzeczy, będącą zawsze w akcie. Ta zaś nie zosta-

المستفاد للنفس من العقل الأول، الذى هو نوعية الأشياء التى هى بالفعل أبداً؛

وإنما صار مُفيداً والنفس مستفيدة، لأن النفس بالقوة عاقلة، والعقل الأول بالفعل؛ وكل شىء أفاد شيئاً ذاته فإن المستفيد كان له ذلك الشىء بالقوة، ولم يكن له بالفعل؛ وكل ما كان لشىء بالقوة فليس يخرج إلى الفعل بذاته، لأنه لو كان بذاته كان أبداً بالفعل، لأن ذاته له أبداً ما كان موجوداً؛ فإذاً كل ما كان بالقوة فإنما يخرج إلى الفعل بآخر، هو ذلك الشىء بالفعل؛

فإذاً النفس عاقلة بالقوة وخارجة بالعقل الأول، إذا باشرته، إلى أن تكون عاقلة بالفعل؛ فإنها إذا اتحدت الصورة العقلية بها لم تكن هى والصورة العقلية متغايرة، لأنها ليست بمنقسمة، فتتغاير؛ فإذا اتحدت بها الصورة العقلية فهى والعقل شىء واحد؛ فهى عاقلة ومعقولة

فإذاً العقل والمعقول شىءٌ أحدٌ من جهة النفس فأما، العقل الذى بالفعل أبداً المخرج النفس إلى أن تصير بالفعل عاقلة، بعد أن كانت عاقلة بالقوة، فليس هو ومعقوله شيئاً أحداً؛ [فإذاً المعقول فى النفس والعقل الأول من جهة العقل الأول ليس بشىء واحد؛ فأما من جهة النفس فالعقل والمعقول شىء أحد؛ وهذا فى العقل

nie bytujące<sup>27</sup> w akcie lecz w możliwości. Ta forma bez materii, bez obrazów jest intelektem nabytym<sup>28</sup> przez duszę z intelektu pierwszego, który jest [bytem] specyficznym<sup>29</sup> rzeczy, zawsze w akcie.

I jest tym, który udziela, a dusza tym, co przyjmuje, dlatego że dusza w możliwości jest inteligibilna<sup>30</sup>, a intelekt pierwszy w akcie. A gdy wszelka rzecz udziela innej rzeczy swej natury<sup>31</sup>, to dlatego, że ta przyjmująca posiadała ją w możliwości, ale nie w akcie. A nic z tego co rzecz ma w możliwości nie przechodzi do aktu przez jej naturę<sup>32</sup>, gdyż byłaby zawsze w akcie, biorąc ciągle swoją naturę<sup>33</sup> ze swojego bytowania<sup>34</sup>. Tak więc wszystko co jest w możliwości przechodzi do aktu przez coś innego, jakąś rzecz w akcie.

I tak dusza jest inteligibilna w możliwości, a jest aktualizowana przez intelekt pierwszy, kiedy zostanie naznaczona nim, aż do bycia inteligibilną w akcie. Forma inteligibilna<sup>35</sup> połączy się z nią i już nie ma różnicy między nią a formą inteligibilną, gdyż nie ma w niej części, które by ją różnicowały. Gdy forma inteligibilna połączy się z nią, ona i intelekt są jedną rzeczą. Ona jest więc intelektualnością i inteligibilnością<sup>36</sup>.

I tak intelekt i inteligibilność<sup>37</sup> są tym samym w stosunku do duszy. Ale intelekt, który jest zawsze w akcie, ten który czyni duszę inteligibilną w akcie, po tym jak była inteligibilną w możliwości, nie jest tym samym co inteligibilna



gens, sed intelligentia prima est semper in actu. Nulla enim res attribuit aliquid suis receptibilibus, nisi quod erat eis in potentia et non in effectum. Nihil autem quod est rei in potentia exit ad effectum per se ipsum; quoniam si esset per se ipsum, exiret semper in actu, quoniam essentia sua es[se]t sibi semper et es[se]t inventa. Nihil igitur quod est in potentia exit ad effectum, nisi per aliud quod est in effectum. Anima igitur est intelligens in potentia, sed exit ad effectum per intelligentiam primam, ad quam cum ipsa respexit, fit intelligens in effectum. Et cum unitur ei forma intelligibilis, non est ipsa et forma intelligibilis alia et alia, quoniam non est divisibilis ut alteratur. Sed cum unitur cum ea forma intelligibilis, tunc ipsa et intellectus sunt res una, scilicet intelligens et intellecta. Igitur intellectus et intellectum sunt unum secundum quod sunt in anima. Intellectus vero qui est in actu semper et qui extrahit animam ad hoc ut fiat in effectum intelligens, postquam fuerat intelligens in potentia, ipse et intellectum ipsum non sunt res una. Intellectum igitur in anima et intellectus primus ex parte intelligentiae primae non sunt res una; ex parte vero animae intellectus et intellectum sunt res una<sup>55</sup>.

je przydzielona inaczej niż duszy zdolnej do przyjmowania, chociaż dusza jest w możności poznająca intelektualnie, tymczasem inteligencja pierwsza jest zawsze w akcie. Żadnej rzeczy nie może zostać udzielone coś, do czego przyjęcia nie jest zdolna, a jedynie to, do czego jest w możności i nie w akcie. Nic, co jest rzeczą w możności, nie przechodzi do aktu przez samego siebie; gdyby było przez siebie samego, istniałoby zawsze w akcie, ponieważ istotą swoją jest zawsze dla siebie i jako taka jest poznawana. Nic co jest w możności, nie przechodzi do aktu inaczej jak przez coś, co jest w akcie. Dusza jest więc poznającą intelektualnie w możności, jednak przechodzi do aktu przez [akt] inteligencji pierwszej, do której, jeśli się zwróci, stanie się inteligencją w akcie. I skoro jednoczy się z nią forma tego, co intelektualnie poznawalne, nie jest ani ona ani forma czymś innym, ponieważ nie jest podzielna tak, aby mogła być zamienną. Skoro jednak jednoczy się z nią forma tego, co intelektualnie poznawalne, wówczas ona i intelekt są jedną rzeczą, mianowicie poznającą intelektualnie i tym, co poznane intelektualnie. Intelekt więc i to, co poznane intelektualnie, są jednym zgodnie z tym, że są w duszy. Intelekt zaś – który jest zawsze w akcie i który przeprowadza duszę do tego, by stała się poznającą intelektualnie w akcie, ponieważ była ona poznającą intelektualnie w możności – i to, co poznane intelektualnie [a co znajduje się w duszy] nie są jedną rzeczą. To więc, co poznane intelektualnie w duszy i intelekt

هو بالبسيط أشبه بالنفس وأقوى . منه في المحسوس  
كثيراً

فإذن العقل إما علة وأول لجميع المعقولات والعقول  
الثواني؛ وإما ثان، وهو بالقوة للنفس، ما لم تكن  
النفس عاقلة بالفعل؛ والثالث هو الذى بالفعل للنفس،  
قد اقتنته، وصار لها موجوداً، متى شاءت استعملته،  
وأظهرته لوجود غيرها منها، كالكتابة فى الكاتب؛  
فهى له معدة ممكنة، قد اقتناها، وثبتت فى نفسه؛ فهو  
يخرجها ويستعملها متى شاء؛ وأما الرابع فهو العقل  
الظاهر من النفس، متى أخرجته، فكان موجوداً لغيرها  
منها بالفعل .

فإذن الفصل بين الثالث والرابع أن الثالث قنينة  
لنفس، قد مضى وقت مبدأ قنيتها، ولها [أن] تخرجه  
متى شاءت؛ والرابع أنه إما وقت قنيتها أولاً وإما وقت  
ظهوره ثانياً، متى استعملته النفس؛ فإذا الثالث هو  
الذى للنفس قنينة، قد تقدمت، ومتى شاءت كان موجوداً  
فيها؛ وأما الرابع فهو الظاهر فى النفس متى، ظهر  
بالفعل

rzecz<sup>38</sup>. A więc inteligibilność w duszy i intelekt pierwszy nie są tą samą rzeczą wobec intelektu pierwszego. Ale ze względu na duszę, intelekt i inteligibilność są tym samym. A ta jedność intelektu przez prostotę podobniejsza jest w duszy i jest o wiele silniejsza niż w zmysłach<sup>39</sup>.

A więc, intelekt jest:

- albo przyczyną i pryncypium wszelkich inteligibilności i intelektów wtórnych;
- albo po drugie, jest w duszy w możliwości, gdy inteligibilna dusza nie jest w akcie;
- po trzecie, jest tym, który jest w akcie w duszy, ona go przyjęła<sup>40</sup>, a on stał się przez nią bytujący<sup>41</sup>. [Dusza] aktualizuje go, gdy chce i ujawnia go na zewnątrz siebie, by przez inny byt<sup>42</sup> był dostrzegany<sup>43</sup>. To tak jak sztuka pisania, która jest w pisarzu zawsze możliwa<sup>44</sup>, gdy on ją całkiem przyjął,<sup>45</sup> a ona utwierdziła się w duszy i ją uzewnętrznia i ujawnia, gdy chce.
- po czwarte, to jest intelekt, który ujawnia się poza duszą, gdy ona go uzewnętrznia, wtedy on jest bytujący<sup>46</sup> w akcie poza nią dla innego.

Różnica między trzecim a czwartym jest taka, że trzeci jest nabytkiem<sup>47</sup> duszy, gdy zakończył się czas jego przyjmowania i jej przynależy uzewnętrznianie go, gdy tego zechce.

Co do czwartego, on jest albo najpierw w momencie jego przyjmowania, albo następnie w chwili ujawniania, gdy dusza go aktualizuje.

6. Intellectus autem, qui in simplicitate est similior animae, est multo fortior quantum ad intellectum, quam sensus ad sensatum. Intellectus igitur primus causa est omnium intellectorum. Sed intellectus secundus est animae in potentia<sup>6</sup>.

7. Intellectus igitur vel est primus omnibus intellectibus, vel est secundum, et tunc animae est in potentia, interim dum anima non est intelligens in effectu. Et intellectus tertius quidem est ille qui in effectu est animae, quem iam adquisivit. Et habetur in ea ita ut, cum voluerit, exerceat eum et faciat eum esse in alio a se. Sicut scriptura in scriba est properata et facilis, quam iam adeptus est, et est defixa in anima sua. Ipse ergo propalat et exercet eam, quando vult. Quartus vero est intellectus apparens ex anima, qui cum propalaveris eum, erit in effectu in alio a te<sup>7</sup>.

8. Intellectus igitur secundus est ex tertio et quarto, eo quod tertius est adeptio animae et fit ei ut faciat eum apparere. Quando voluerit, vel prima hora suae adeptionis [in] nobis, vel secunda hora suae apparitionis ex nobis. Et tunc

pierwszy od strony inteligencji pierwszej nie są jedną rzeczą; od strony duszy zaś intelekt i to, co poznane intelektualnie, jest jedną rzeczą.

6. Intelekt zaś, który w prostocie jest bardziej podobny do duszy, jest taki o wiele bardziej w odniesieniu do tego, co poznane intelektualnie, niż zmysł w odniesieniu do tego, co poznane zmysłowo. Intelekt pierwszy jest więc przyczyną wszystkich intelektów. Tymczasem intelekt drugi jest w duszy w możliwości.

7. Intelekt więc albo jest pierwszy wobec wszystkich intelektów, albo jest drugi, i wówczas jest w możliwości w duszy, podczas gdy dusza nie jest poznającą intelektualnie w akcie. Intelekt zaś trzeci jest tym, który w akcie jest w duszy, gdy właśnie go nabywa. I znajduje się on w duszy również, gdy ona chce, wprowadza go i sprawia, że jest on w czymś innym od niej. Podobnie jak pismo będące w pisarzu jest pośpieszne i łatwe, gdy zostaje właśnie wprowadzone, oraz zostaje utwierdzone w jego duszy. On czyni je jawnym i wprowadza je kiedy chce. Czwarty zaś intelekt jest intelektem zjawiającym się z duszy, który gdy uczyni go jawnym, będzie w akcie w czymś innym od niej.

8. Intelekt drugi więc jest z trzeciego i czwartego, z tego, że trzeci jest nabywaniem duszy i sprawia w niej to, że czyni ją jako pojmującą. Kiedy by tylko zechciał albo w pierwszej chwili swojego przyjęcia w nas albo w drugiej

I tak trzeci to ten, który jest nabytkiem duszy zrealizowanym wcześniej i gdy ona go chce, gdyż jest w niej bytujący<sup>48</sup>. Co do czwartego, to ten, który jest ujawniony<sup>49</sup> w duszy, kiedy ujawnia się w akcie<sup>50</sup>.

والحمد لله كثيراً بحسب استحقاقه .

Chwała Bogu za obfitość dla tego, co zasłużył.

Takie są doktryny o intelekcie pierwszych mędrców [...]

فهذه أجزاء [الحكماء الأولين] في العقل، وهذا، كان الله لك مسدداً! قدر هذا القول فيه، إذ كان ما طلبت القول المرسل الخبري كاف، فكُنْ به سعيداً!

Niech Bóg będzie twoim przewodnikiem - na tym kończy się traktat w tym przedmiocie, to powinno wystarczyć, o co mnie prosiłeś - traktat zwiąży, który da ci informację. Niech cię to zadowolili.

تمت الرسالة والحمد لله

Koniec pisma i Chwała Bogu.

exercet eum anima. Ergo tertius est ille qui est animae adeptio quae praecedit et cum voluerit erit inventus in ea. Quartus vero est qui est apparens ex anima in effectus<sup>8</sup>.

9. Hae igitur sunt partes in quas primi sapientes diviserunt intellectum. Quantum vero ad intentionem tuam de hoc, tantum sermonis sufficiat<sup>9</sup>.

10. Explicit liber Alkindi philosophi de intellectu [et intellectu].

chwili swojego pojawienia się w nas. I wówczas wprowadzony zostaje z duszy. Zatem trzeci jest tym, który jest nabywaniem duszy, która przechodzi (z możliwości do aktu) i gdy zechce, będzie znajdował się w niej. Czwarty zaś jest tym, który pojawia się z duszy znajdującej się w akcji.

9. To są więc części, na które pierwsi mędrcy podzielili intelekt. W odniesieniu zaś do Twojej prośby na ten temat moja wypowiedź powinna wystarczyć.

10. Koniec księgi filozofa Al-Kindiego o intelekcie [i tym, co poznane intelektualnie].

## Przypisy

- <sup>1</sup> Abū Rīdā, *Rasā'il al-Kindī al-falsafīyya*, Le Caire 1950, s. 353-358 (dalej A); A. F. El-Ahwany [al-Ahwānī], *Ibn Rochd. Talkhīṣ Kitāb al-nafs*, Le Caire 1950, tekst „O intelekcie” Al-Kindiego, s. 178-181 (dalej F). Tłumaczenia na łacinę dokonali: pierwsze Gerard z Kremony, a drugie prawdopodobnie Jan Hiszpan. Te łacińskie teksty wydał A. Nagy, *Die philosophischen Abhandlungen des Ja'qub ben Ishaq al-Kindi zum ersten Male herausgegeben*, in: *Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters*, B. 2, h. 5, Münster 1897.  
Abū Rīdā i El-Ahwany stwierdzili, że tłumaczenia łacińskie były zrobione na podstawie innego rękopisu niż ten, który oni wydali. Arabski tekst i francuskie tłumaczenie, Jean Jolivet, *L'intellect selon Kindī*, Leiden 1971, 166 s.; tekst arab. s. 158-160 (dalej J.J.). Tłumaczenie ang. Richard J. McCarthy, *Al-Kindi's Treatise on the Intellect*, in: *Islamic Studies*, 3/1964, s. 119-149 (dalej M). Włoski przekład, P. P. Ruffinengo, Al-Kindī. *Trattato sull'intelletto. Trattato sul sogno e la visione*, in: *Medioevo* 23/1997, s. 337-394.
- <sup>2</sup> Cf. Koran, 35, 10; 63, 8.
- <sup>3</sup> *Risāla fi-l-'aql*; «*De intentione antiquorum in ratione*» Gerard z Kremony (dalej G); «*Liber de intellectu et intellecto*» Jan Hiszpan (dalej J).
- <sup>4</sup> Bi-l-fi 'al.
- <sup>5</sup> Bi-l-quḥḥa.
- <sup>6</sup> at-tānī - drugi; «*Demonstrativam*» w/g G; «*demonstrativum*» w/g J; «the intellect which we call «the emergent» (appearing)» w/g M, który odczytał po arabsku nāti; w/g J.J. «le quatrième, l'intellect que nous nommons «second»».
- <sup>7</sup> «'umūm» i «adẓma'; «Aristotle likens the intellect to sense - because of the propinquity of sense to what is living and its being common to everything living» M. «[Aristote] compare l'intellect au sens, parce que le sens tient de près au vivant et que l'acception générale [du mot sens] est plus large» J.J.
- <sup>8</sup> «*Forma est duae formae*» G i J.
- <sup>9</sup> Hayūlaniyya, hayūlā - materia.
- <sup>10</sup> Bi-dāt - w sobie.
- <sup>11</sup> «l'une est engagée dans la matière et est objet du sens, l'autre est sans matière et est objet de l'intellect» J.J.
- <sup>12</sup> Naw 'iyya - specyficzność; «*specialitas rerum*» G i J; «the 'kindness' of thing» M; «c'est l'être spécifique des choses» J.J.
- <sup>13</sup> J. Jolivet dodał «et ce qui est au dessus», wyjaśniając w przypisie, że chodzi tu o rodzaje i gatunki, «*kullīyyât*» - uniwersalia.
- <sup>14</sup> Fi-l-hayūlā.
- <sup>15</sup> Afādat-hā; «*adquirīt*» G; «*apprehendīt*» J; «*acquires*» M; «*l'a acquise*» J.J.
- <sup>16</sup> Bāsarat-hā; «*adquirīt*» G; «*apprehendīt*» J; «*acquires*» M; «*l'âme s'y est conjointe*» J.J.
- <sup>17</sup> Dżirm - ciało, objętość.
- <sup>18</sup> Dżism.
- <sup>19</sup> «*Quoniam anima non est corpus nec circumscripta*» J; «because the soul is not a body, not is it divisible (divided) into parts» M; «L'âme n'est pas un corps et n'a point de parties» J.J.
- <sup>20</sup> Gayriyya - inność, zróżnicowanie, różnica. «There is no 'otherness' (in the soul) because of the 'otherness' of the things of which the soul is the subject (substratum)» M; «il n'y a pas entre elles de différence [qui serait due] à une différence d'attributs» J.J.
- <sup>21</sup> mahsūs - zmysłowość; hāss - odczuwanie.
- <sup>22</sup> Bāsarat.
- <sup>23</sup> Suḥar.
- <sup>24</sup> Fantzāsiyā; «*Que materiam non habet neque phantasiām*» G i J; «L'âme se conjoint à l'intellect - je veux dire aux formes hors de la matière et des images» J.J.
- <sup>25</sup> Ittihadat bi-l-nafs.

- <sup>26</sup> Małdžûdat - istniejące; «elles existent» J.J.
- <sup>27</sup> Lâ małdžûdat (...) bi-l-fi 'al; «non pas existantes en acte» J.J.
- <sup>28</sup> 'aql mustafâd; «ratio adquisita» G; «intellectus adeptus» J; «l'intellect acquis» J.J.
- <sup>29</sup> Nał 'a - rodzaj, gatunek, jakość; Nał 'iyya - specyficzność, gatunkowość.
- <sup>30</sup> 'âqilat; «pensante» J.J.; cf. przypis 36 poniżej.
- <sup>31</sup> Dâta-hu - swej istoty (dât - istota, ja sam); «essentiam suam» G; «everything which gives something (else) itself» M; «son être» J.J.
- <sup>32</sup> Bi-dâti-hi; «être [propre]» J.J.
- <sup>33</sup> Dât; «être» J.J.
- <sup>34</sup> Małdžûdâ; «existence» J.J.
- <sup>35</sup> Sûrat al- 'aqliyya; «La forme intelligible» J.J.
- <sup>36</sup> 'âqilat la ma 'qûlat; «elle est donc et pensante et pensée» J.J. Publikując tłumaczenie na francuski «Filozofii pierwszej» al-Kindiego, J. Jolivet skorygował ten przekład na «elle est donc intelligente et intelligée», s. 108, Ad note 70, in: *Oeuvres philosophiques et scientifiques d'al-Kindi*, vol. II, par R. Rashed et J. Jolivet, Leiden 1998. Można by tu przywołać średniowieczne rozróżnienie na inteligibilność i intelektybilność, to znaczy że dusza ma zdolność rozumienia i jej status intelektualnie może być odebrany przez inny byt. Dzisiaj te dwa aspekty (poznawczy i bytowy) duszy filozofowie określają jednym terminem «inteligibilnością». W «Filozofii pierwszej» al-Kindi podobnie rozważa ten problem, by wykazać jak istnieją uniwersalia, cf. tamże, s. 84.
- <sup>37</sup> al- 'aql la al-ma 'qûl.
- <sup>38</sup> 'âqilat; «its intelligible (intellected)» M; «ce qui le pense» J.J.
- <sup>39</sup> J. Jolivet sygnalizuje niejasność tekstu i tłumaczy: «Et cette unité dans [l'ordre de] l'intellect, en simplicité est plus semblable à l'âme et plus forte que celle [qui est dans l'ordre] du sensible, et de beaucoup» J.J.; «And the latter (the intelligible) in the intellect, by reason of the simple, is more like to the soul and much stronger than it is in the sensible object» M.
- <sup>40</sup> Iqtanat-hu.
- <sup>41</sup> Sâra la-hâ mawdžûd; «elle en est devenue consciente» lub w przypisie: «il en est devenu existant pour elle» J.J.
- <sup>42</sup> Li-tûdžud.
- <sup>43</sup> «et le manifeste hors d'elle pour qu'un autre le perçoive» J.J.; «It makes it appear, for the perception of something other than the soul, from the soul» M.
- <sup>44</sup> Mumkinat.
- <sup>45</sup> Qad iqtanâ-ha; «il se l'est complètement approprié» J.J.
- <sup>46</sup> Mawdžûd.
- <sup>47</sup> Qunyat.
- <sup>48</sup> kâna mawdžûd fi-hâ; «elle en prend conscience» lub w nocie «il existe en elle» J.J.
- <sup>49</sup> Zâhir.
- <sup>50</sup> Zahara.
- <sup>51</sup> Tekst łaćiński pochodzi z edycji De intellectu: A. Nagy (red.), „Die philosophischen Abhandlungen des Ja'qûb ben Ishâq al-Kindi”, Münster 1897, s. 1-11. Wydanie to zawiera zarówno tłumaczenie Gerarda z Cremony i to, którego autorem był prawdopodobnie Dominik Gundissalvi. Autorstwo tego drugiego było brane pod uwagę przy tłumaczeniu Al-Kindiego. Różnice między tymi łaćińskimi tłumaczeniami są łatwo dostrzegalne i w pierwszym rzędzie dotyczą samej technicznej terminologii. Gundissalvi na arabskie określenie l-'aql używa słowa intellectus, Gerard z Cremony – ratio; na arabskie al-fi'l Gundissalvi stosuje in effectum, zaś Gerard – in actu. O wiele częściej również w tłumaczeniu Dominika Gundissalwiego pojawia się imię Arystotelesa. Pozostałe różnice widać w przypisach w których umieszczono przekład Gerarda z Cremony.
- <sup>52</sup> Określenia czterech intelektów Gerard z Cremony oddał następująco: „Prima quarum est instrumentum omnium rationatorum et rationatum. Secunda est ratio quae potentia est in anima. Tertia est ratio cum exit in anima de potentia ad effectum. Quarta ratio est illa, quam

denominamus demonstratiuam. Et est assimilatio rationis cum sensu, propter propinquitatem sensus ad ueritatem et communitatem ad eam”.

- <sup>53</sup> Gerard z Cremony w tym akapicie zamiast określenia apprehendit używa zwrotu acquirit. Cały akapit ma następujące brzmienie: „Et forma quidem, quae est in materia, est actu sensata; quoniam si non esset actu sensata, non caderet sub sensu. Cumque acquirit eam anima, tunc ipsa est in anima. et non acquirit eam nisi quoniam est ipsa in ea in potentia. Cum ergo acquirit eam anima, fit in anima actu. Et non est in anima sicut res in vase, neque sicut similitudo in corpore, quoniam anima non est corpus. Est igitur in anima, et anima est res una, non aliud”.
- <sup>54</sup> Gerard z Cremony oddał ten fragment następująco: „Et similiter iterum virtus sentiens non est nisi animae; et non est in anima sicut membrum in corpore, immo est in anima et est sentiens. Et similiter iterum virtus forma sensati non est in anima cum alio, aliud alteritate. Sensatum igitur in anima est sentiens. At vero sensatum materiei est praeter animam sentientem. Ex parte ergo materiei sensatum non est sentiens”.
- <sup>55</sup> Gerard z Cremony oddał ten fragment następująco: „Et similiter exemplum rationis in anima, quando apparet ratio sive forma, cui non est materia et unitur cum anima, scilicet fit inventa in anima actu, cum iam fuerit in anima non inventa actu, immo potentia. Haec igitur forma, quae materiam non habet neque phantasiam, est ratio adquisita animae ex ratione prima, quae est specialitas rerum, quae est actu semper. Et ipsa quidem non fit adquisita et anima acquirens nisi quoniam anima potentia est rationalis, et ratio prima actu est. Omnis res acquirens rei essentiam suam, acquirenti ei est res illa potentia et non est ei actu. Et omne quod est rei potentia non egreditur ad actum per essentiam eius; quoniam si esset per essentiam eius esset actu semper. Quoniam essentia est ei semper et est inventa. Ergo omne quod est potentia non exit ad actum nisi per id quod est illa res actu. Anima igitur est rationalis potentia. Et est exiens ad actum per actum primum. Et cum unitur forma rationalis ei, non est ipsa per formam rationalem alterata, quoniam non est diuisa quare alteretur. Et cum unitur cum ea forma rationalis, tunc ipsa et ratio sunt res una, rationalis et rationata. Ratio igitur et rationatum sunt res una ex parte animae. Ratio uero quae est actu semper faciens extrahere animam ad hoc ut fiat rationalis actu, postquam fuerat rationalis potentia, non est ipsa et rationatum res una. Rationatum igitur in anima et ratio prima, ex parte rationis primae, non est res una; ex parte uero animae ratio et rationatum est res una”.
- <sup>56</sup> W akapicie tym są zasadnicze różnice między dwoma tłumaczeniami. Gerard z Cremony oddał ten fragment następująco: „Ratio igitur, quae simplex est, est magis similis animae et fortior ea in sensato plurimum. Ratio igitur prima est instrumentum omnium rationatorum et rationatum. Ratio uero secunda est animae potentia”.
- <sup>57</sup> Gerard z Cremony oddał ten fragment następująco: „Igitur ratio aut est prima et instrumentum omnium rationatorum, aut est secunda et est animae in potentia, dum non fit anima rationalis actu. Et tertia quidem est illa quae actu est animae, quam iam reposuit, quare sit ei inventa cum uult uti ipsa et facit eam apparere cum inuentione absque alio ab ea. Sicut scriptura a scriba; est enim ei propera possibilis, quoniam iam recondidit et fixit in anima sua. Ipse ergo extrahit eam quando uult. Quarta uero est ratio apparens ex anima, quae, quando extrahit eam, est inventa absque alio actu”.
- <sup>58</sup> Gerard z Cremony oddał ten fragment następująco: „Ratio igitur secunda est ex tertia et quarta, cum tertiam reposuerit anima et fit ei ut extrahat eam quando uult. Et quarta autem hora repositionis suae prima autem hora suae compositionis secunda. Igitur est tertia cuius repositio animae iam praecessit et quando uult est inventa in ea. Quarta uero est apparens in anima, quae apparet actu”.
- <sup>59</sup> Gerard z Cremony oddał ten fragment następująco: „Istae igitur sunt sententiae antiquorum de ratione. Et quantitas huius sermonis, cum sit intentio nostra sermo enunciatiuus, sufficiat”.



## Nota o Autorach

**Artur Andrzejuk** – prof. dr hab., prof. zwyczaj. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (UKSW), na którego Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej kieruje Katedrą Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej oraz Sekcją Historii Filozofii. Autor szeregu publikacji z zakresu filozofii i teologii średniowiecznej, tomizmu, etyki i klasycznej filozofii człowieka. Interesuje się problematyką uczuć, sprawności i cnót moralnych, relacji osobowych. Jest uczniem Profesora Mieczysława Gogacza. Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7926-4070>

**Izabella Andrzejuk** – dr, do roku 2017 wykładowca w Wyższej Szkole Stosunków Międzynarodowych i Amerykanistyki oraz Wyższej Szkole Komunikowania, Politologii i Stosunków Międzynarodowych w Warszawie. Jest autorką ponad sześćdziesięciu artykułów o tematyce filozoficznej. Zainteresowania naukowe: historia filozofii (arystotelizm, tomizm, filozofia polska); filozofia, etyka, klasyczna teoria człowieka, filozoficzne podstawy mistyki. Napisała książkę pt. *Filozofia przyjaźni. Tomasz z Akwinu* (Warszawa 2007). Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4961-2580>

**Tomasz Ćwiertniak** – mgr filozofii i politologii, absolwent Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Magisterium z politologii uzyskał w 2011 r. na podstawie pracy „Człowiek, społeczeństwo, państwo w myśli o. M.A. Krąpca” (promotor: prof. dr hab. Wojciech Kaute), zaś magisterium z filozofii w 2018 r. na podstawie pracy „Tomizm konsekwentny Mieczysława Gogacza na tle dziejów tomizmu” (promotor: prof. zw. dr hab. Andrzej Noras). Obecnie doktorant w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, gdzie przygotowuje rozprawę poświęconą analizie porównawczej tomizmu egzystencjalnego M.A. Krąpca i tomizmu konsekwentnego M. Gogacza. Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9515-6168>

**Richard Fafara** – dyplom magistra i doktora filozofii zrobił na Uniwersytecie w Toronto (Kanada). Studiował również na Sorbonie w Paryżu oraz Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Jest autorem, m.in., monografii *The*

*Malebranche Moment: Selections from the Letters of Étienne Gilson & Henri Gouhier (1920-1936).*

**Mieczysław Gogacz** – prof. zw. dr hab., emerytowany profesor Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (dawnej Akademii Teologii Katolickiej). Stworzył konsekwentną odmianę tomizmu egzystencjalnego. W jego ramach broni teorii aktu istnienia i zasady niesprzeczności, tezy o odrębności i wewnętrznej jedności jednostkowych bytów oraz wynikającego z tych twierdzeń realizmu i pluralizmu bytowego. Zaproponował szereg doprecyzowań w dyscyplinach filozoficznych, takich jak filozofia bytu, antropologia filozoficzna, etyka i pedagogika. Formułował podstawy etyki zawodowej lekarza, żołnierza, funkcjonariusza Straży Granicznej; wykładał te etyki na AM, WAT i UW. Uczestniczył w debatach publicznych na temat ochrony życia, etyki zawodowej, racji stanu, polityki kulturalnej i naukowej państwa. Wykaz publikacji M.Gogacza obejmuje prawie 1000 pozycji.  
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0517-0781>

**Natalia Herold** – mgr, absolwentka prawa i administracji na Uniwersytecie Gdańskim (lic.) i Uniwersytecie Warszawskim (mgr). Jest sekretarzem Zarządu Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Interesuje się filozofią klasyczną, a w niej szczególnie etyką i pedagogiką. Publikuje w „Roczniku Tomistycznym”.  
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4761-9495>

**Stanisław Janeczek** – ks. prof. dr hab. Profesor Wydziału Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Swoje badania koncentruje przede wszystkim na historii filozofii nowożytnej, zwłaszcza wieku XVII i XVIII, historii filozofii polskiej XVIII i XX w. i historii oświaty. Zajmuje się też dziejami filozofii w środowisku KUL oraz redaguje monumentalną serię wydawniczą pt. *Dydaktyka Filozofii*.  
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3458-8634>

**Krzysztof Kalka** – dr hab. prof. nadzwyczajny Państwowej Uczelni Stanisława Staszica w Pile. Zajmuje się badaniami dotyczącymi wzajemnych relacji wykształcenia i wychowania. Autor wielu publikacji z zakresu filozofii średniowiecznej, teologii, antropologii, etyki, etyki zawodowej. Interesuje się problematyką sprawności moralnych, etyką zawodową, relacjami. Jest uczniem Profesora Mieczysława Gogacza.

**Marcin Karas** – prof. dr hab., historyk filozofii - pracuje w Zakładzie Filozofii Polskiej Instytutu Filozofii UJ. Prowadzi badania z historii idei i z filozofii średniowiecznej, jest autorem ponad 180 publikacji. Ostatnio zajmuje się głównie kosmologią wczesnonowożytną i filozofią dziejów. Opublikował m.in. książki: *Koncepcja czasu w pismach Williama Ockhama* (Kraków 2003), *Natura i struktura wszechświata w kosmologii św. Tomasza z Akwinu* (Kraków 2007), a także prace: *Z dziejów Kościoła. Ciągłość i zmiana w Kościele rzymskokatolickim w XIX i XX wieku* (Sandomierz 2008), *Integryzm Bractwa Kapłańskiego św. Piusa X* (Kraków 2008), czy też *Historiozofia Teilharda de Chardin wobec tradycyjnej myśli chrześcijańskiej* (Kraków 2012), liczne artykuły (45) oraz przekłady (43).

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2288-9512>

**Marian Kowalski** – absolwent germanistyki w Instytucie Germanistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Tam również kontynuuje studia jako doktorant. W kręgu jego zainteresowań badawczych są zagadnienia z pogranicza lingwistyki i filozofii, zwłaszcza z filozofii św. Tomasza z Akwinu. Podejmował studia porównawcze metafizyki Tomasza z fenomenologią Edyty Stein.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3783-256X>

**Marian Kryk** – absolwent Wydziału Prawa i Administracji UMCS oraz Wydziału Filozofii KUL Jana Pawła II na kierunku Retoryka Stosowana. Doktorant na Wydziale Filozofii w Katedrze Filozofii Kultury i Sztuki KUL Jana Pawła II. Przygotowuje rozprawę pod kierunkiem prof. dra. hab. Piotra Jaroszyńskiego dotyczącą personalistycznej koncepcji kultury w ujęciu o. Jacka Woronieckiego. Interesuje się myślą o. J. Woronieckiego, metafizyką i antropologią filozoficzną.

**Andrzej T. Kubanowski** – doktor nauk teologicznych, specjalista z zakresu teologii moralnej i bioetyki, nauczyciel akademicki na Wydziale Teologicznym UMK w Toruniu, zawodowy copywriter. Członek Stowarzyszenia Teologów Moralistów, Polskiego Towarzystwa Teologicznego, Naukowego Towarzystwa Tomistycznego, Dobrzyńskiego Towarzystwa Naukowego i Pracowni Tomizmu Biblijnego UMK. Autor kilkunastu artykułów z zakresu teologii moralnej Tomasza z Akwinu i chrystianologii moralnej. Do jego zainteresowań badawczych należą tomizm biblijny, średniowieczna etyka i teologia moralna, antropologia teologiczna i filozoficzna, antropologiczne podstawy bioetyki.

**Dawid Lipski** – dr, stopień doktora nauk humanistycznych uzyskał w 2014 r. na podstawie rozprawy *Spór między Tomaszem z Akwinu i Janem Peckhamem o jedność formy substancjalnej w człowieku. Źródła i konsekwencje*. Stypendysta Funduszu Stypendialnego i Szkoleniowego (Liechtenstein), Fundacji Lanckorońskich z Brzezia (Londyn) oraz Deutscher Akademischer Austausch Dienst (Kolonja). Redaktor w czasopiśmie „Pro Fide, Rege et Lege”, oraz w „Roczniku Tomistycznym”. Adiunkt w Wyższej Szkole Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie.  
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2136-0622>

**Maciej Nowak** – urodzony 24 kwietnia 1997 roku, ukończył II Liceum Ogólnokształcące imienia Stefana Żeromskiego w Tomaszowie Mazowieckim. W 2016 roku rozpoczął studia na Politechnice Warszawskiej na kierunku Elektrotechnika. Później postanowił zrealizować swoje zainteresowania i został studentem filozofii na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej UKSW. Interesuje się filozofią analityczną, historią filozofii i muzyką.

**Ewa Agnieszka Pichola** – mgr, absolwentka Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW. Obecnie doktorantka, kontynuuje badania w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Przygotowuje rozprawę, w której analizuje dorobek Dietricha von Hildebranda z perspektywy obecności wątków modernistycznych w pismach niemieckiego fenomenologa. Interesuje się zagadnieniami z pogranicza metafizyki i psychologii, a dokładnie filozoficznych podstaw koncepcji psychologicznych i antropologicznych aspektów prawdy. Publikuje, uczestniczy w konferencjach, tłumaczy w j. angielskim.  
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6078-7384>

**Magdalena Płotka** – dr hab, prof. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Kierownik (p/o) Katedry Historii Filozofii Polskiej. Z-ca redaktora naczelnego Rocznika Tomistycznego. Zainteresowania naukowe skupiają się wokół średniowiecznej filozofii praktycznej, historii filozofii polskiej w XV i XVI wieku, paleografii łacińskiej oraz filozofii współczesnej. Jest autorką książki *Metafizyka i semantyka. Filozofia Jana Wersora* (Warszawa, 2013) oraz *Filozofia jako praktyka. Myśl krakowskiego praktycyzmu w XV i XVI* (Warszawa 2016). Publikuje w „Rocznikach Filozoficznych”, „Edukacji filozoficznej”, „Filo-sofiji”, „Roczniku Tomistycznym” i in.  
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6993-2178>

**Marek Prokop** – dr, historyk filozofii, bibliotekoznawca, arabista. Studiował historię filozofii w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie w latach 1969-1974, zakończone magisterium u prof. M. Gogacza. Doktoryzował się ze średniowiecznej filozofii arabskiej u prof. M.-T. d'Alverny na Uniwersytecie w Poitiers w 1978 roku. Po doktoracie kierował działem rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu (do 1991). Od 1995 r. jest pracownikiem naukowym Zakładu Biografistyki Polonijnej PUNO. W 2009 r. opublikował zbeletryzowaną opowieść o filozofii, zbudowaną na kanwie podróży do różnych krajów, kultur i środowisk, zatytułowaną *Podróże z Awicenną*.

**Peter Redpath** – jest rektorem Adler-Aquinas Institute; jest również dyrektorem Aquinas School of Leadership, kierownikiem studiów tomistycznych w Holy Apostles College and Seminary (USA); a także aktywnym badaczem na Uniwersytecie Abat Oliba w Barcelonie (Hiszpanii).

**Kacper K. Sakowicz** – doktorant na Wydziale Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (KUL). Stypendysta Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (2015/2016), Laureat Złotej Nagrody im. Prof. Mieczysława Gogacza za pracę maderską oraz laureat programu stypendialnego im. Prof. Stefana Swieżawskiego. Jego zainteresowania filozoficzne ogniskują się wokół metafizyki i filozofii społecznej. Jest uczniem księdza Profesora Andrzeja Maryniarczyka.  
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4721-3762>

**Marcin Sieńkowski** – kapłan diecezji łękiej, doktor nauk humanistycznych w zakresie filozofii, prefekt i wykładowca przedmiotów filozoficznych w Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Łękiej, interesuje się metafizyką, filozofią religii, relacją wiara-rozum i problematyką powołania, jest uczniem prof. dra hab. Piotra Jaroszyńskiego i absolwentem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.  
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0679-5006>

**Marcin Trepczyński** – dr, adiunkt w Zakładzie Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej Instytutu Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego, członek zespołu dr Magdaleny Bieniak przygotowującego edycje krytyczne *Quaestiones Theologiae* Stefana Langtona i studia dot. twórczości tego myśliciela (<http://langton.uw.edu.pl>). Autor publikacji m.in. z zakresu XII- i XIII-wiecznej filozofii, logiki i teologii, w tym książki *Ścieżki myślenia Alberta Wielkiego i Tomasza z Akwinu*, a także edukacji filozoficznej. Od 2019 r.

redaktor naczelny Edukacji Filozoficznej. Uczeń prof. Mieczysława Boczara i dr. Adama Górniaka.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0612-2597>

**Jerzy Tupikowski** – ks. dr hab., profesor Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu. Badania naukowe koncentruje na metafizyce, zwłaszcza w jej nurcie klasycznym (realistycznym) oraz na teologii naturalnej. Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1086-5000>

**Marcin Worek** – absolwent studiów filozoficznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Współpracownik katolickiego czasopisma dla młodych „Adeste”, autor artykułów dotyczących problematyki filozoficznej, antropologicznej i teologicznej. Reprezentant lubelskiego oddziału fundacji „Deo et Patriae” im. o. prof. Mieczysława A. Krąpca. Swoje zainteresowania naukowe skupia wokół realizmu filozoficznego, tomizmu, zagadnień metafizycznych i metaprzmiotowych.

**Michał Zembrzuski** – dr, asystent w Katedrze Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW. Pracę doktorską poświęcił tematyce zmysłów wewnętrznych w koncepcji św. Tomasza z Akwinu. Interesuje się problematyką epistemologiczną w starożytności i średniowieczu, a szczególnie problematyką pamięci i teorią intelektu możliwościowego i czynnego. Jest współredaktorem książek w serii „Opera Philosophorum Medii Aevii”. W jej ramach w 2012 opublikował autorską monografię zatytułowaną: *Tomasz z Akwinu. Komentarz „O pamięci i przypominaniu”*. Najnowsza jego publikacja to: *Filozofia intelektu. Tomasz z Akwinu koncepcja intelektu możliwościowego i czynnego*, „Liberi libri”, Warszawa 2019, stron 404.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4647-479X>